

تأثیرپذیری پارک‌های شهری از باغ ایرانی (مطالعه موردی: پارک شیخ شهاب‌الدین محمود اهری در شهرستان اهر)

حامد پور مصطفی*^۱، امین علیزاده^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده فنی، معماری، واحد اهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اهر، ایران.

۲- استادیار، گروه معماری، واحد اهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اهر، ایران.

چکیده

بسیاری از نظریه‌های اوقات فراغت که در قرن اخیر بیان شده‌اند پاسخی می‌باشد در مقابل مشکلاتی که حاصل نتیجه انقلاب صنعتی بوده است که با این حال اوقات فراغت نقش اساسی را در زندگی ما دارد. از این رو باتوجه به رشد سریع جمعیت در شهرها و توسعه بافت شهری و ساخت‌وساز، پهنه‌های طبیعی و فضاهای سبز موجود در بافت شهرها به طور چشمگیری کاهش یافته است عناصر طبیعی در محیط شهری و نیاز انسان به تعامل با آن از ضروریاتی است که در شهرسازی مدرن کم‌رنگ شده است. این روند که با گسترش شهرنشینی پس از انقلاب صنعتی در قرن نوزدهم آغاز شد، در قرن بیستم شدت گرفت. کاهش حضور طبیعت در شهر، نگرانی شهروندان را نسبت به اهمیت حفظ سرمایه‌های طبیعی در محیط شهری و تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف زندگی به دنبال داشت. پس از آن خلق پارک‌های شهری و فضاهای سبز با هدف جبران این کمبود و افزایش کیفیت زندگی در شهرهای مدرن در قالب جنبش پایداری ایجاد شد. پارک‌های شهری بدون در نظر گرفتن کیفیت و هویت‌مندی آنها نمی‌تواند راه‌حل بحران موجود باشد. بیشتر در شهرسازی‌های نوین فضاهایی با عناوینی همچون: پارک، بوستان، فضای سبز و حتی باغ طراحی می‌شوند که در طراحی و اجرای آنها معمولاً روش سلیقه‌ای و بدون در نظر گرفتن یکی از مبانی نظری در عرصه باغسازی صورت می‌گیرد. باتوجه به نمونه‌های معاصر و کنکاش باغ و پارک‌ها این نکته را روشن می‌کند که جامعه مدنی ایران به‌عنوان تمدنی که خود ایجادکننده و دارای سبک خاص باغ‌سازی در جهان بوده امروزه فاقد روش نوین در طراحی باغ و بوستان و ... می‌باشد. نیاز ساکنین شهرهای مدرن امروزی به ارتباط بیشتر با طبیعت در قالب زندگی روزمره، ضرورت خلق فضاهایی که شهروندان به آن احساس تعلق بیشتری داشته باشند را آشکار ساخته است. در این پژوهش تأثیرگذاری باغ ایرانی در طراحی پارک‌های شهری، به‌عنوان یک راه‌حل برای رسیدن به تعاملات اجتماعی، فرهنگی و تاریخی در شهر اهر تحلیل و مورد بررسی قرار گرفته است. روش پژوهش ضمن مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای و مطالعات تطبیقی از نوع توصیفی است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که اصول و روش‌های طراحی باغ ایرانی در پارک شهری می‌تواند تأثیر فراوانی در حس آرامش و تعلق به مکان و فضای سبز ایجاد کند.

واژگان کلیدی: پارک‌سازی، باغ ایرانی، تعاملات اجتماعی فرهنگی، پایداری تاریخی، باغ و پارک، فضای سبز شهری

۱- مقدمه

و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، به باغ‌هایی که از زیر درختانش نهرها جاری است داخل شوند آنان با اذن پروردگارشان برای همیشه در آن خواهند بود و تحیت آنان به یکدیگر سلام است. (آیه ۲۳، سوره ابراهیم)

در شهرهای گذشته ایران منظر شهری در سه حالت احساسی، اکولوژیک و فرهنگ پاسخگوی نیازهای اهالی و بستر طبیعی خود بوده است. منظر از دل زمینه‌هایی همچون تاریخی، فرهنگی و محیطی خود منطقه به وجود می‌آید و همین امر در شهرهای سنتی ایران موجب پایداری و دوام رابطه بین انسان با محل سکونت خود شده است (شیبانی، ۱۳۸۹).

پارک‌های شهری هنگامی می‌توانند در راستای اهداف توسعه پایدار پیش روند که عناصر به کارگرفته شده در آنها منجر به پویایی‌شان شود. افزایش تعاملات اجتماعی و فرهنگی در پارک‌های شهری، نه تنها منجر به پایداری اجتماعی این گونه فضاها می‌شود بلکه پایداری اقتصادی آنها را نیز در پی دارد (Chiesura, 2004).

باتوجه به قدمت طراحی باغ ایرانی، برای طراحی پارک‌ها و فضاهای سبز عمومی معاصر نیز می‌توان از اصول زیبایی‌شناسی باغ ایرانی بهره گرفت و فضاهایی را خلق کرد که حس تعلق به محیط را در شهروندان افزایش دهد و حضور مردم و کیفیت زیست را در فضاهای عمومی بالا ببرد. باغ ایرانی، نمونه موفق طبیعت انسان‌ساخت است که همواره در زندگی ایرانیان جایگاه خاصی داشته و محملی برای تعامل انسان با طبیعت بوده است (منصوری، ۱۳۸۴).

در باغ ایرانی خط راست ارجحیت دارد، این خط را آب‌های هدایت شده که جریانی درخشان را در میان درختان ایجاد می‌کنند تشکیل می‌دهند و از قرارگرفتن منظم درختان سرو و گیاهان دیگر؛ بر سایه افکندن، صلابت و دقتی خاص به باغ می‌دهد (بمات، ۱۳۶۹).

باغ ایرانی در حالت کلی بیانگر مفهوم هنر زیستن می‌باشد که در ایجاد رابطه میان انسان و طبیعت و در نظام هستی ره‌آورد تمدن پرمایه ایران زمین است. در نظام باغ ایرانی، تنوع و اندازه‌های گوناگون آن که از کوچک‌ترین حیاط خانه تا بزرگ‌ترین چارباغ شهری و حتی باغ شهرها راهم دربر می‌گیرد. ایرانی‌ها از دیرباز به ساختن باغ‌ها و باغچه در حیاطها و اطراف بناها علاقه خاصی داشته‌اند.

بشر در طول تاریخ پیوسته در دامن طبیعت زیسته و با همزیستی در کنار آن متحول و به کمال رسیده است. زیبایی محیط‌های طبیعی نه تنها به سلامتی و تندرستی افراد محدود نمی‌شود، بلکه تأمین‌کننده نیازهای روحی و روانی آنها، زمینه‌ساز تکامل و پیشرفت، شکل‌گیری هویت و همچون تفریح و سرگرمی، شادابی و سرزندگی، ترمیم و بازیابی ذهن نیز می‌شود. در مقابل این قضیه نیز نبود طبیعت با کیفیت نگرانی، عصبانیت، ناتوانی، ترس و بدبینی را به همراه خواهد داشت. انسان‌ها برای حفظ سلامتی روحی و روانی نیاز مبرم به بودن در کنار طبیعت و ارتباط با آن در فرم‌های مختلف دارد. در جامعه امروزی احیاء سنت دیرینه باغ‌سازی مورد مقبول می‌باشد که در نتیجه دستیابی به شناختی درست از باغ‌سازی ضرورت دارد. باتوجه به ماهیت وجودی باغ ایرانی که همواره در ارتباط با زندگی مردم بوده حیات پویایی در شهر را افزایش می‌دهد، بازگشت به این کهن‌الگو و استفاده از مفاهیم زیبایی‌شناسی آن در تطبیق با شیوه‌های مدرن می‌تواند راهکاری برای ایجاد پویایی در پارک‌های شهری امروز ایران باشد.

۲- سؤال تحقیق

به این ترتیب، این نوشتار به دنبال یافتن پاسخ این سؤال است که؛ آیا اصول و روش‌های طراحی باغ ایرانی در پارک شهری می‌تواند تأثیر فراوانی در تعاملات فرهنگی، تاریخی و اجتماعی و همچنین حس آرامش و تعلق به مکان و فضای سبز ایجاد کند؟

۳- فرضیه تحقیق

بر اساس سؤال مطرح شده و به دنبال آن بررسی‌های صورت‌گرفته می‌توان چنین بیان کرد که به نظر می‌رسد در طراحی پارک‌های شهری می‌توان از الگوی باغ ایرانی جهت بالابردن تعاملات فرهنگی، تاریخی و اجتماعی و همچنین با القای حس آرامش و تعلق به فضا استفاده کرد.

۴- روش تحقیق

این مقاله بر اساس بررسی ادبیات مفاهیم باغ ایرانی و نیازهای شهروندان معاصر به پارک‌های شهری می‌پردازد که روش پژوهش مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای و مطالعات تطبیقی از نوع توصیفی است.

۵- پیشینه پژوهش

پس از تغییر نگرش‌های ایجاد شده در نیمه دوم قرن گذشته نسبت به فضاهای شهری عمومی و به ویژه پارک‌های عمومی، مطالعاتی در زمینه فعالیت‌های فراغتی در این گونه فضاها انجام شده است. با این وجود آن چنان که باید به جایگاه فضاهای عمومی تفریحی و فضای سبز و به ویژه عوامل مؤثر بر دیدگاه شهروندان در نحوه استفاده از این فضاها صورت نپذیرفته است. پیشینه پژوهش حاکی از آن است که هر کدام از پژوهش‌های صورت گرفته از دریچه خاص به موضوع فراغت در فضاهای عمومی پرداخته‌اند (جدول ۱).

جدول ۱: خلاصه نتایج پیشینه پژوهش در داخل و خارج از کشور

ردیف	نام پژوهشگران	سال	خلاصه پژوهش
۱	پورمحمدی و سبحانی	۱۳۷۸	رایج‌ترین فضای گذران اوقات فراغت در سه منطقه شهر تهران، پارک‌ها می‌باشند. این اماکن علاوه بر کارکرد فراغتی و زیست‌محیطی، بعنوان منبعی برای ارتقای کیفیت زندگی، تضمین توسعه پایدار، ارتقای جنبه‌های زیبایی‌شناختی نیز می‌باشند.
۲	عابدینی	۱۳۷۹	در میان متغیرهایی همچون تحصیلات، شغل، درآمد، ذائقه و اوقات فراغت رابطه معنی‌دار وجود دارد. اما رابطه معنی‌داری بین مسکن و مذهب و اوقات فراغت نیست.
۳	فردو	۱۳۷۸	بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی، منطقه مسکونی، تحصیلات و مصرف کالاهای فرهنگی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
۴	برازنده	۱۳۷۶	نوع و میزان اوقات فراغت بستگی به منابع و زمان موجود در دسترس افراد دارد.
۵	Yoon & Bhargava	۲۰۰۴	اکثرا افراد مجرد نسبت به افراد متأهل زمان بیشتری را برای اوقات فراغت خود می‌گذرانند. در میان عوامل اجتماعی و جمعیتی، درآمد، اشتغال، سن، جنس و نژاد عامل‌های مهمتری در استفاده از اوقات فراغت در فضاهای فراغتی عمومی هستند.
۶	Ngesan & others	۲۰۱۳	در این مطالعه، موارد مؤثر بر فعالیت‌های تفریحی شبانه در پارک‌های عمومی شهری بررسی گردیده‌اند. فعالیت‌های فراغتی در پارک‌های شهری به رفاه شهروندان منجر می‌شود. علاوه بر این، در مکانیابی و طراحی پارک‌ها می‌بایست به تفاوت در تراکم پارک‌های عمومی شهری و رفتار فعالیت تفریحی به دلیل تفاوت در قوانین مختلف پارک‌های شهری، توجه داشت.

۶- مبانی نظری

۶-۱- باغ ایرانی

اکثر باغ‌های ایرانی دارای محوطه‌های باز بوده‌اند که به صورت چهارراه‌های بزرگی طراحی شده‌اند که در میان آنها، آب‌نماهایی برای نوشیدن آب وجود داشت و همچنین میدان مرکزی به صورت پارک بزرگ بود، گرداگرد آن را درختان تبریزی بلند با آلاچیق پوشیده از یاسمن و گل سرخ قرار داشت. از زمان‌های گذشته یکی از اساسی‌ترین بخش زندگی ایرانی و حتی معماری باغ بوده است که در نتیجه آن در موجودیت آتشکده‌های بزرگ و تقویت نمادین آنها، سهم زیادی داشته است. در تعریف دیگری از باغ: "هنر باغسازی از نشانه‌های ثابت الهام گرفته است؛ به طوری که

باغ در دامنه تپهها قرار گرفته، محوطه ها دیوار کشیده شده و طرح باغ به چهار قسمت تقسیم شده است که این کار را با کشیدن جوی ها و آبروهای مزین به آبشده ها یا به وسیله ساختن کوشک هایی در نقاط طلاق انجام داده اند^۱ (فقیه، ۱۳۸۳: ۲۸).

باغ ایرانی حاصل به نظم کشیدن عناصر طبیعی در حالت اصیل خویش با غلبه هندسه انسان ساخت در کنار هم است. دلایل متعددی برای نظم باغ ایرانی بیان شده است، قداست فضای باغ در نمونه های اولیه باغ ایرانی میتواند یکی از این دلایل باشد. ز آنجایی که علم ریاضی جایگاه ویژه ای در بین اقوام ایرانی و حتی بین النهرین داشته باعث شده بود که در باغ سازی ایرانی و بین النهرین نیز از تفکر هندسی و تقارن استفاده کنند (زاهد زاهدانی، ۱۳۷۶).

نظام مستطیل شکل، خطوط عمود بر هم و محورهای طولانی با دید عمیق یکی از ویژگی های فضاهای مقدس است. میرچا الیاده^۱ در دودمان شناسی تقدسی و خاستگاه هایش به اماکن مقدس می پردازد و یکی از مفاهیم مبتدی آن را مکان نظم و سامان دار در برابر مکان غیر مقدسی که فاقد نظم و سامان است می داند. این نظم در برخی نمونه های مرتبط با لنداسکیپ به صورت تحمیل یک طرح بندی با نقش مایه مقدس بر محیط شکل می گیرد (مسعودی، ۱۳۸۸).

۶-۲- باغ در زبان فارسی

صورت فارسی میانه کلمه همان باغ و صورت فارسی باستان آن باغ بوده است به معنی بخش یا تقسیم یا قطعه زمین زیر کشت. دیگر واژه به کار رفته در زبان های ایرانی برای باغ واژه «پردیس» است که این خود واژه ای است برگرفته از پارسی باستان (پارادتزا) به معنی باغ و بوستان. پارادتزا در اوستا نیز دو بار بکار رفته است. در دوران هخامنشیان و بعد از آن سرتاسر ایران پر بود از باغ های بزرگ و باشکوه، به گونه ای که گزنفون نیز چندین بار از آن ها یاد می کند. این باغ ها که در روزگار خود بی نظیر بود در دیگر تمدن های بزرگ سابقه این چنینی نداشت و مردم بسیاری نقاط جهان را جالب نظر آمد؛ لذا به اقتباس از ایرانیان باغ هایی در بسیاری نقاط جهان ساخته شد و همان واژه فارسی برای نام گذاری آن ها به کار برده شد. امروزه این واژه در زبان یونانی به صورت Paradeisos به معنی باغ، و زبان های فرانسه و انگلیسی به ترتیب Paradies و Paradise به معنای بهشت بکار می رود.

۶-۳- پارک های شهری (فضای سبز شهری)

پارک ها و فضای سبز شهری را می توان از مهم ترین فضاهای فراغتی و عمومی در شهرها دانست که محل تأمین بسیاری از نیازهای فراغتی شهروندان در شهرهای معاصر گردیده اند. فضای سبز شهری را می توان چنین تعریف کرد که: سطوح کاربری زمین شهری که با دخالت انسان پوشش گیاهی روی سطوح کاشته شده است که علاوه بر بازدهی اجتماعی و اقتصادی دارای بازدهی اکولوژیکی نیز می باشد که این فضاها عامل اصلی در ساختار سیمای شهری، بهبود شرایط اکولوژیکی، گذران اوقات و تفریح ساکنین آن منطقه محسوب می شوند (خلیلی نیا، ۱۳۸۵).

از مهم ترین مصادیق فضاهای سبز شهری می توان به پارک ها اشاره کرد. پارک ها کاربری هایی در شهرها هستند که حاصل تغییرات بشر در زندگی اجتماعی بوده اند. همچنین در تعریف پارک ها می توان چنین گفت: فضای سبز طراحی شده ای که جزئی از فضای شهری می باشد و در اختیار عموم قرار گرفته است که در صورت طراحی لنداسکیپ زیبا و مناسب می تواند محلی برای تفرجگاه باشد و حتی خدمات اجتماعی و اقتصادی نیز ارائه دهند.

از پارک های قدیمی می توان به پارک La Alameda de Hércules در شهر سویا کشور اسپانیا اشاره کرد که در سال ۱۵۷۴ ساخته شده است. یکی دیگر از پارک های عمومی اولیه (Peel Park) در سالفورد انگلیس است که در سال ۱۸۴۶ گشایش یافته است.

۶-۴- مقایسه فرایندهای طراحی باغ و پارک

باغ ایرانی حاصل خلق و توسعه یک پدیده فرهنگی ایدئولوژیک بوده است. بسیار بعید است که طرح و الگوی باغ ایرانی به یکباره به وجود آمده باشد. لکه، به واسطه تداوم معنی دار این الگو در طول تاریخ، چنین به نظر می رسد که الگوی باغ ایرانی از حمایت بسیار قدرتمند، و مستمر جامعه و فرهنگ ایرانی، چه قبل از اسلام و چه بعد از اسلام، برخوردار بوده است. کلماتی که در زبان فارسی برای نامیدن فضای سبز و محصور از قبل

¹ Mircea Eliade

فکر شده بکار رفته‌اند نیز، به این موضوع اشاره دارند که جامعه به شکلی آگاهانه قصد نقش دادن و بخشیدن جایگاهی کاملاً برجسته و ریشه‌دار به این‌گونه از فضا را داشته است. به همین علت "باغ" جایی نیست که ناشی از خلاقیت‌های ذهنی طراحان باشد. در واقع، الگوی اسطوره‌ای و گوهر باغ از قبل تعیین شده است. عناصر اصلی و چیدمان آنها نیز مشخص هستند و حتی انواع خاصی از درختان و گیاهان در اغلب باغ‌های ایرانی، به چشم می‌خورند. بدین ترتیب در اینجا خلاقیت طراح، به درک بهتر و عمیق‌تر از مفهوم فرهنگی، تاریخی باغ بازمی‌گردد. شاید آنچه در حوزه خلاقیت در چنین حالتی قابل‌ذکر است، قبض و بسط مفهوم اولیه و ثابت "باغ" باشد.

پس تا اینجا مشخص می‌شود باغ ایرانی یک هویت و موجودیت واقعی دارد و متعلق به جامعه و فرهنگ ایرانی است این موضوع نه تنها توسط نویسندگان ایرانی بلکه توسط نویسندگان، تاریخ‌نویسان، اندیشمندان، سفرنامه‌نویسان و هنرمندان غیرایرانی هم به طور مکرر مورد تأکید قرار گرفته است. زیبایی در باغ ایرانی در ابتدا همراه با مفاهیم خیر و مفید به صورت بسط و یکجا معنی می‌شده است. ز این رو مؤلفه‌های ذهنی محیط زندگی ایرانیان در طول تاریخ همچون دین، آیین، فرهنگ، قدسیت، اقلیم و عملکرد در آفرینش زیبایی در باغ ایرانی غیرقابل اغماض است. محصول تعامل عوامل یادشده نظامی از زیبایی‌شناسی دوگانه است: از یک سو مبتنی بر ادراک محسوس و لذت آفرینی برای حواس انسان است و از سوی دیگر شخصیتی نمادین و نشانه‌ای دارد.

منصوری در ادامه مقاله عناصری مشترک مانند چشم اندازهای بیکران، حضور آب، تعامل با طبیعت به جای طبیعت‌گرایی یا طبیعت‌گریزی، تنوع فضایی و در عین حال ایجاد فضاهایی مستقل در باغ و... را باعث زیبایی و فصل مشترک در باغ ایرانی می‌داند. دین ترتیب، طراح و مجری زیاد نمیتوانند در طراحی باغ دخالت کنند... آنها باید در هر حال تابع چارچوب از قبل تعریف شده خاصی باشند. این در حالی است که در فرایند طراحی فضاهای سبز مدرن برخلاف آنچه در فرایند فوق توضیح داده شد از طراح این انتظار وجود دارد که کلیتی را خلق کند و سپس آن را بیوراند. و باید یک سناریو از یک ایده ذهنی بسازد و آن را به شکلی درآورد که یک فضای منسجم واحد را در مقابل چشم دیگران قرار دهد. در چنین حالتی یک طراح میتواند در زمان ها و مکان های مختلف، به تجربه ها و ابتکارهای کاملاً متفاوت و حتی متضادی برای شکل دادن به یک فضای سبز دست بزند.

۶-۵- پارک و پارک سازی در ایران

احتمالاً پارک، هم از نظر معنایی و زبانی، و هم از دیدگاه معماری و شهرسازی از زمان قاجاریه وارد ایران شده است. در لغتنامه دهخدا زیر کلمه پارک به دو پارک مخبرالدوله و امین الدوله اشاره شده است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج: ۴، ۵۳۴۴) مهمتر اینکه او مشخصاً اشاره میکند که کلمه "پارک" از زبان فرانسه وارد زبان فارسی شده است. این، بدان معناست که احتمالاً بخاطر سفرهای پادشهان قاجار به فرانسه این کلمه از فرانسه وارد ایران شده است. شاید بتوان نتیجه گرفت که از آن پس "پارک" به عنوان یکی از مظاهر تمدن مدرن جای خود را در برنامه ها و طرح های توسعه شهری در ایران باز کرده و با سرعتی غیرقابل تصور نه تنها جای باغ و باغ سازی ایرانی را گرفته، (برای نمونه پارک‌های معاصر همچون پارک جمشیدیه، پارک ساعی، پارک شفق). بلکه این رقیب باستانی و سنتی خود را در ایران برای همیشه به بایگانی تاریخ سپرده است! از آن پس اگر هم حرفی از باغ به میان آمده تعریفی بوده از یک عنصر سنتی که دیگر از مد افتاده است و همان بهتر که تنها در شکل باغ فین کاشان یا شاهزاده ماهان هر از چندگاهی برای تفنن و زنده کردن خاطرات تاریخی و باز نمودن سر صحبت‌های ادیبانه و روشنفکرانه سری به آنها بزنیم. بیچ یک از طراحان به فکر بازگرداندن طرح والگوی اصلی باغ ایرانی به صحنه برنامه ریزی و طراحی شهر نیستند و یا اگر هست کاری از پیش نمی‌برند. در صورتی که ما در ایران چندین نمونه باغ ژاپنی و چینی را طراحی و اجرا کرده ایم.

۶-۶- انتخاب باغ یا پارک؟

بعد از طراحی و ساخت پارک‌های مخبرالدوله و امین الدوله در شهر تهران، عنصر پارک با سرعتی اعجاب برانگیز جای باغ را گرفت. اینکه حتی در روستاهای کشور هم (در غالب طرح‌های هادی روستایی)، صحبت از طراحی و اجرای پارک است! قبلاً نگارنده به این نکته اشاره کرده بود که کلمه پارک (برگرفته از زبان فرانسه) در ابتدا برای نامیدن محوطه‌های محصور سبزی بکار می‌رفته است که اغلب محلی برای نگهداری حیوانات اهلی بوده است (براتی، ۱۳۸۸). ر حالی که کلمه باغ و چند مترادف آن (مثل پردیس یا فردوس)، جایگاهی مقدس و آسمانی برای این فضا در فرهنگ ما فراهم می‌آورد. ولی این فقط یک بعد از ابعاد مرتبط با این موضوع را نشان می‌دهد. "باغ"، جامعه امروز ما را به مسیر طولانی تاریخ و

فرهنگمان گره می‌زند. "حیدرنتاج" در مقاله خود ضمن سلیقه‌های دانستن طراحی پارک‌ها، فضاهای سبز شهری و امثال آن، و فقدان از مبانی نظری در عرصه باغ‌سازی می‌نویسد "دقت در نمونه بوستان‌ها و پارک‌های معاصر این نکته را روشن می‌کند که جامعه ایران به‌عنوان تمدنی که خود ایجادکننده باغ و دارای یکی از سبک‌های مهم باغ‌سازی در جهان است، اما فاقد روشی جدید برای طراحی باغ و پارک است. این روش جدید می‌تواند از باغ‌سازی ایرانی الگو بگیرد یا خوانشی مجدد از باغ ایرانی باشد (حیدر نتاج، ۱۳۹۲).

۷- بحث

هر کدام از موارد بحث شده فوق می‌توانند جایگاه خاص داشته باشد اما در این بین افرادی هستند که به‌صورت خواسته و یا ناخواسته تلاش می‌کنند الگوی اصلی باغ ایرانی را به دلایلی حذف کنند و به‌جای الگوی باغ ایرانی از فضاهای سبز مدرن استفاده کنند. در حالی که باغ ایرانی در تصور و ذهنیت هر ایرانی نقش بسته و بسیار مهم و غیرقابل جایگزین می‌باشد. این تفسیر با حذف باغ ایرانی در واقع قسمتی از فرهنگ خودمان را حذف می‌کنیم. با حضور در یک باغ ایرانی به طور غیرمستقیم، به ما می‌آموزد چگونه باید جهان نمادین خاص خود را بسازیم. در عین حال، اگر یک طراح بخواهد چیزی از این فضا کم کرده یا بدان بیفزاید، این کار عملی است؛ تا جایی که خوانایی و هویت خود را از دست ندهد. ولی ما به‌جای این کار باغ را به بایگانی فراموشی و نسیان سپردیم. با این تصور که این الگوها دیگر کارایی ندارد. این مانند آن می‌ماند که حضور جامعه و فرهنگ امروز ایران را در جهان امروز امری باطل به حساب آوریم!

نکته بااهمیت در این پژوهش، معیار زیبایی باغ ایرانی در تأثیرگذاری بر دیدگاه ذهنی استفاده‌کنندگان در پارک مطالعه موردی است. حال آن که معمولاً طراحان و مدیران شهری به‌اشتباه همواره بر توجه به این معیار تأکید داشته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که توجه به عوامل مؤثر بر ارتقای امنیت و آسایش و راحتی به‌مراتب اهمیت بالاتری نسبت به دیگر عوامل خواهند داشت.

باغ‌های ایرانی مکانی سازمان داده شده از عناصر طبیعی مانند: آب، سنگ، گیاه و عناصر مصنوعی مانند کوشک، دیوار، آلاچیق و... است. تصور باغ ایرانی بدون وجود آب غیرممکن است "افسانه‌های آب، الهه آن‌ها و تعبیر قرآن که آب را منشأ حیات و عامل طهارت و پاکی دانسته، معنایی توأم با قدسیت برای آب ساخته که تفکیک آن از عنصر آب در ذهن هر ایرانی ممکن نیست. چنین معنایی، زمینه‌ساز طرح آب به‌عنوان عنصر معنوی صحنه باغ ایرانی شده است."

۷-۱- گونه‌شناسی و نماد درختان در باغ ایرانی

گونه‌های مختلف عملکردی باغ ایرانی برای پاسخگویی به نیازهای مختلف عملکردی از زندگی خصوصی تا تعاملات اجتماعی به وجود آمده است. از گونه‌شناسی کاربردی می‌توان به انواع باغ و باغچه، خانه باغ، باغ حکومتی، باغ ملی، باغ شکار و در گونه‌شناسی فضایی می‌توان به باغ چادر، باغ در باغ، باغشهر، باغ کوشک، باغ آبی، باغ بیشه اشاره نمود.

کاربری بناها در باغ: در هر باغ بناهای متفاوتی وجود دارد که بر اساس نیازهای گوناگون ساخته شده‌اند. توجه به کاربری بنا و تغییرات آن در گذر زمان، مشخص‌کننده نقشی است که بنا در دوره‌های مختلف زمانی ایفا کرده است.

شاخصه‌های باغ: باغ تاریخی می‌تواند نمادی از نوعی شیوه زندگی مانند درباری، بیلاقی و قشلاقی، مذهبی و غیره باشد. همچنین برخی از باغ‌ها به دلیل ویژگی‌های خاص مانند نوع گیاهان کاشته شده، وجود منظره ویژه و یا یادآوری خاطره‌ای مهم، منحصر به فرد هستند. گاهی باغ در منظر منطقه سهیم و سبب شاخص شدن آن می‌شود.

انتظام باغ: منظور از انتظام باغ، نظم و شکل سازماندهی باغ است که شامل نظام ساختاری و فضایی می‌باش. نظام ساختاری در برگیرنده نظم گیاه، آب و معماری بوده و نظم فضایی نحوه قرارگیری عناصر باغ در کنار یکدیگر را نشان می‌دهد. هر منطقه به‌تناسب شرایط محیطی و طبیعی خود، دارای گیاهان بومی و پایدار در آن اقلیم است و نوع پوشش گیاهی هر باغ متناسب با اقلیم آن منطقه انتخاب می‌شود.

ساختار فیزیکی باغ: باغ‌ها بر اساس منابع آب، خاک حاصلخیز، شرایط اقلیمی مطلوب و گیاهانی سازگار با محیط شکل گرفته‌اند. در باغ‌های ایرانی، منشأ اصلی باغ، آب، در نقطه‌ای برون از د سوارهای باغ قرار دارد، بدین جهت استقرار باغ بستگی به مظهر آب دارد. بستر، مجموعه به‌هم‌پیوسته‌ای از آب، اقلیم، شکل زمین و منظر است که شرایط بروز باغ را به وجود می‌آورد. شناخت و حفاظت از بستر، ثبات و ماندگاری باغ را تضمین می‌کند.

باغ در بسترهای مختلفی مانند دشت، کوهپایه، بیابان، شهر و ... شکل گرفته است. تأمین آب در باغ از طریق منابع مختلفی مانند چاه، قنات، چشمه، رود و ... صورت می‌گیرد.

کوچه باغ: عموماً کوچه باغ‌های باریک، باغ‌های ایرانی را از همدیگر جدا می‌کرده، که اغلب جوی‌های آب نیز از میانه یا کناره آنها جاری بودند و دیوارهای چینه ای یا پرچین‌هایی کوتاه حدود باغ‌ها را شکل می‌دادند.

درختان مخروطی: به‌صورت فریبده‌ای ارتفاع و فضای مخروطی ایجاد شده را بیش از آنچه هست به نمایش می‌گذارند و به محوطه زیبایی خاص می‌بخشند.

درختان ستونی: از نظر شکر شبیه درختان مخروطی شکل هستند، با این تفاوت که نوک آنها مدور است.

درختان چتری: میزان گستردگی این درختان با ارتفاع آنها نسبت دارد و از نظر شکلی، درختان چتری برجهت افقی تأکید می‌کنند.

درختان هرمی: ظاهر آنها با هرم یا کله قند شباهت دارد. به‌عنوان تأکید و نقطه کانونی مورد استفاده قرار می‌گیرد و در مناطق صاف و بدون پستی و بلندی حالت جالبی القاء می‌کند.

درختان مجنون: غالباً در نواحی گرم و مرطوب رشد می‌کنند که در ارتفاع بالاتر بازوایه تندی که دارند به‌صورت آویز شده شاخه‌ها می‌تواند منظره جالبی را به وجود آورد.

جدول ۲: نمادشناسی درختان در باغ ایرانی (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۷)

نام درخت	نماد
سرو	مرگ و جنازه
چنار	شکوه و تعلیم
کاج	راستی، عمودبودن، باروری، قدرت شاخص، سکوت
تبریزی	مظهر بین-یانگ، ویال قمری شمسی
توت	جدیت، اطاعت و زندگی
انجیر	باروری، زندگی، صلح، کامیابی
سیب	عشق، صلح، معرفت

جدول ۳: استفاده درختان در باغ ایرانی (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۷)

نام درخت	کالبدی درختان در باغ ایران
سرو	سایه‌اندازی و سرسبزی در تمام طول سال
تبریزی	رشد سریع و استفاده در ساختمان‌سازی
میوه‌دار	استفاده خوراکی

۸- نتیجه گیری

باتوجه به مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته می‌توان بیان کرد که طراحان باغ‌های ایرانی به فضاهایی با کاربری‌های مختلف می‌اندیشیدند. به‌طوری‌که هم‌زمان با ایجاد فضای سبز، مکانی مناسب برای تفریح و حتی واجد عواید اقتصادی از محصولات تولیدی می‌باشد. در واقع باغ ایرانی مینیاتوری از بهشت ازلی است که طراحان با استفاده از الگوی باغ ایرانی می‌توانند عرصه‌های خصوصی، نیمه‌خصوصی و عمومی را در پارک شهری احیاء کنند. باغ ایرانی درواقع یک مکانی برای گذراندن اوقات فراغت و یا بیکاری نیست، بلکه خودش به‌عنوان بخش مهمی از حیات فرهنگی و تاریخی ما را تشکیل می‌دهد. در مورد محوطه تاریخی باغ بقعه شیخ شهاب‌الدین محمود اهری نیز در پاسخ به سؤال تحقیق مربوطه باید گفت، به نظر می‌رسد در طراحی پارک‌های شهری می‌توان از الگوی باغ‌های ایرانی جهت بالابردن تعاملات فرهنگی، تاریخی و اجتماعی و همچنین با القای حس آرامش و تعلق به فضا استفاده کرد.

همچنین باتوجه به مطالب عنوان شده در طراحی سایت مورد نظر باید موارد زیر را در نظر گرفت.

- طراحی باغ‌های هدفمند و موضوعی به جای ایجاد فضای سبز صرف.
- باغ‌ها صرفاً به عنوان یکی از فضاهای عمومی و فعال شهری در نظر گرفته شود.
- طراحی فضاهای فاقد کاربری و صرفاً به عنوان فضای جمعی.
- طراحی گونه‌های جدید باغ ایرانی با استفاده از ترکیب‌بندی عملکردهای مختلف باغ ایرانی
- طراحی محوطه با الگو برداری از عرصه‌های عمومی و خصوصی باغ ایرانی

طراحی فضاهای تفریحی، فرهنگی، آموزشی و... با استفاده از الگوی معماری ایرانی. همچنین در این چارچوب و به منظور تأمین امنیت در فضاهای فراغتی شهری پیشنهاد می‌گردد که در این فضاها ایستگاه‌های پلیس مستقر و نیروهای امنیتی حضور یابند، روشنایی کافی در نقاط مختلف پارک‌ها تأمین گردد. همچنین الزامی است در طراحی و جانمایی مناسب مبلمان‌های شهری نیاز گروه‌های سنی متنوع از جمله کودکان و سالمندان در نظر گرفته شود. تأمین دسترسی مناسب به حمل‌ونقل عمومی، دسترسی مطلوب به معابر اصلی، ایجاد پارکینگ کافی، وجود سرویس بهداشتی از جمله عوامل مؤثری است که برای سایت مورد نیاز می‌باشد.

فهرست مراجع

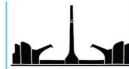
۱. فقیه، نسرین. (۱۳۸۳). چهارباغ؛ مثال ازلی باغ‌های تمدن اسلامی. از مقالات کتاب باغ ایرانی. حکمت کهن، منظر جدید، تهران: انتشارات موزه هنرهای معاصر تهران و مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی. بمانیان، محمدرضا؛ تقوایی، علی‌اکبر؛ شهیدی، محمد شریف. (۱۳۸۷). بررسی بنیادهای فرهنگی - محیطی در عناصر کالبدی باغ‌های ایرانی (قبل و بعد از اسلام). علوم و تکنولوژی محیط زیست. ۱۰(۱)، ۱۰۳-۱۱۲.
۲. روحانی، غزاله. (۱۳۶۵). طراحی باغ و احداث فضای سبز، تهران: انتشارات پارت.
۳. عالمی، مهوش. (۱۳۸۷). باغها و حیاطهای ایرانی؛ رویکردی به طراحی معماری معاصر (ترجمه: میثم یزدی) فصلنامه گلستان هنر. شماره ۱۱.
۴. اردلان، نادر و بختیار، لاله. (۱۳۸۰). حس وحدت: سنت عرفانی در معماری ایرانی. (ترجمه: حمید شاهرخ). چاپ اول. اصفهان: نشر خاک.
۵. ساسانی، فرهاد. (۱۳۸۹). معناکاوی به سوی نشانه‌شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات علم تهران.
۶. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۶۳). تفسیر المیزان. (ترجمه: سید محمدباقر موسوی همدانی). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۷. منصوری، سیدامیر. (۱۳۹۸). منشأ زیبایی در باغ ایرانی. مجله منظر، ۱۱ (۴۷)، ۳.
۸. شاهچراغی، آزاده. (۱۳۸۹). پارادای میهای پردیس (درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی). تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۹. پیرنیا، محمدکریم. (۱۳۸۰). سبک شناسی معماری ایران. تهران: انتشارات پژوهنده.
۱۰. هوف، دیتریش. (۱۳۶۹). شهرهای ساسانی، در نظری اجمالی بر شهرنشینی و شهرسازی در ایران. (ترجمه رحیم صراف). تهران: جهاد دانشگاهی.
۱۱. سلطانی، مهرداد. (۱۳۸۶). شکل‌گیری بوستان‌های شهری در دوره معاصر: گذر از مفهوم باغ به پارک. باغ نظر، ۴ (۸)، ۴۸-۵۸.
۱۲. منصوری، سیدامیر. (۱۳۸۴). درآمدی بر زیبایی‌شناسی باغ ایرانی، مجله باغ نظر، ۲ (۳): ۶۳ - ۵۸.
۱۳. خسروی، محمدباقر. (۱۳۸۷). آب در فرهنگ، هنر و معماری ایران، فصلنامه هنر، شماره ۴۲، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات معاونت امور هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۴. سازمان میراث فرهنگی راهبردی. (۱۳۸۱). اسناد موجود باغ صمیمی (سپهدار)، دفترخانه شماره ۱.
۱۵. جواهریان، فریاد. (۱۳۸۳). کهن‌الگوی گمشده، باغ ایرانی حکمت هنر منظر جدید. تهران: موزه هنرهای معاصر.
۱۶. براتی، ناصر. (۱۳۸۲). زبان، تفکر و فضا: پیشدرآمدی برنگره های بعد از مدرنیسم به محیط زیست، تهران: انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور.
۱۷. حیدرتاج، وحید. (۱۳۹۲). طراحی باغ مستوفی به سبک ایرانی؛ باغ نو. مجله منظر، ۵ (۲۲): ۱۰ - ۱۳.
۱۸. مثنوی، محمدرضا؛ محسنی مقدم، مریم و منصوری، سیدامیر. (۱۳۹۷). نقش زیباشناسی باغ ایرانی در پایداری اجتماعی پارک‌های معاصر تهران. مجله منظر، ۱۰ (۴۳): ۱۵ - ۶.

19. Hernández, L., Baladrón, C., Aguiar, J. M., Carro, B., & Sánchez-Esguevillas, A. (2012). Classification and clustering of electricity demand patterns in industrial parks. *Energies*, 5(12), 5215-5228.
20. Petruccioli, A. (1998). Rethinking the Islamic garden. *Transformation of Middle Eastern Natural Environment: Legacies and Lessons*, ed. Jane Coppock and Joseph A. Miller. New Haven: Yale University Press, 349-363.
21. Merleau-ponty, S. (1960). Reprint. Paris: Gallimard.
22. Beveridge, A. (1969). *The Babur- Nama in English*, London, p.465
23. Moynihan, E. B. (1979). *Paradise as a garden: in Persia and Mughal India*. George Braziller.
24. Yang, Z. Cai, J., & Sliuzas, R. (2010). Agro-tourism enterprises as a form of multi-functional urban agriculture for peri-urban development in China. *Habitat International*, (34), 374-38

Arch

سومین کنفرانس ملی شهرسازی و معماری دانش بنیان
3rd National Conference On Knowledge-Based Urban Development and Architecture

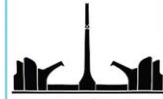
دانشگاه آزاد اسلامی
واحد علوم و تحقیقات
۲۵ آذر ماه ۱۴۰۰

سومین کنفرانس ملی شهرسازی و معماری دانش بنیان

3rd National Conference On Knowledge-Based Urban Development and Architecture

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد علوم و تحقیقات
۲۵ آذر ماه ۱۴۰۰

